

PAR Monitor izvještaj Bosna i Hercegovina

STRATEGIJA RJU

2024/2025

SADRŽAJ

AUTORI	2
O PROJEKTU WeBER 3.0	3
ZAHVALE	4
SAŽETAK	5
SPISAK SKRAĆENICA I AKRONIMA	7
I. WEBER PAR MONITOR: ŠTA PRATIMO I KAKO?	8
I.1 WEBER-ov PRISTUP MONITORINGU PAR-a	8
I.2 ZAŠTO I KAKO WEBER PRATI PODRUČJE „STRATEGIJA ZA RJU“	10
II. TRANSPARENTNOST I INKLUTIVNOST U RAZVOJU I UPRAVLJANJU AGENDOM RJU	14
II.1 TRANSPARENTOST I INKLUZIVNOST U IZRADI DOKUMENATA ZA PLANIRANJE RJU	15
Kakav je rezultat Bosne i Hercegovine u odnosu na region?	18
II.2 TRANSPARENTNOST I INKLUZIVNOST STRUKTURA ZA PRAĆENJE I KOORDINACIJU RJU	19
Kakav je rezultat Bosne i Hercegovine u odnosu na region?	21
Ukupno poređenje rezultata u Strategiji za RJU	22
II.3 PREPORUKE ZA STRATEGIJU RJU	23
II.3.1 PRAĆENJE PREPORUKA IZ PAR MONITOR 2021/2022	23
II.3.2 PREPORUKE IZ IZVJEŠTAJA PAR MONITOR 2024/2025	24
METODOLOŠKI ANEKS	25
SPISAK KORIŠTENIH IZVORA U OVOM IZVJEŠTAJU	26

AUTORI

Haris Ćutahija - Istraživač, Vanjskopolitička inicijativa

O PROJEKTU WEBER 3.0

Nadovezujući se na postignuća svojih prethodnika – projekata WeBER (2015–2018) i WeBER 2.0 (2019–2023) – projekat Western Balkan Enablers for Reforming Public Administrations – WeBER 3.0 predstavlja treći uzastopni grant koji finansira Evropska unija, a koji čini najveću inicijativu civilnog društva za praćenje reforme javne uprave (RJU) na Zapadnom Balkanu. Period implementacije projekta traje od februara 2023. do jula 2026. godine. Vođene SIGMA/OECD principima, prve dvije faze inicijative postavile su temelje za ambiciju WeBER 3.0 projekta da dodatno osnaži organizacije civilnog društva (OCD) kako bi doprinijele stvaranju transparentnijih, otvorenijih, odgovornijih i građanski orijentisanih, a samim tim i više usklađenih sa standardima EU, javnih uprava u regionu Zapadnog Balkana.

WeBER 3.0 nastavlja da promoviše ključnu ulogu OCD-a u reformi javne uprave, dok istovremeno zagovara šire uključivanje građana u ovaj proces i inkluzivne reforme koje su prilagođene korisnicima, te time dovode do konkretnih poboljšanja. Zasnivajući aktivnosti na pouzdanim podacima i uvidima iz monitoringa, WeBER 3.0 će osnažiti civilno društvo da efikasnije utiče na oblikovanje i sprovođenje reforme javne uprave. Kako bi podstakao saradničko kreiranje politika i premostio jaz između ambicija i praktičnih rješenja, projekat će olakšati održiv dijalog između vlada i OCD-a kroz WeBER platformu i nacionalne radne grupe za reformu javne uprave. Konačno, putem malih grantova za lokalne OCD, WeBER 3.0 jača angažman na lokalnom nivou u reformi javne uprave, osnažujući glas građana – krajnjih korisnika rada javne uprave.

Proizvodi projekta WeBER 3.0 I dodatne informacije o njima dostupni su na web stranici projekta na sljedećem linku: www.par-monitor.org.

Projekat WeBER 3.0 provodi Think for Europe Network (TEN), mreža koju čini šest think tank organizacija iz zemalja Zapadnog Balkana koje se bave politikama Evropske unije.:

Think
for
Europe
Network

Institute for Democracy and Mediation
Institut za demokratiju i posredovanje

GROUP FOR LEGAL
AND POLITICAL
STUDIES

institut
alternativa

VANUSKOPOLITIČKA INICIJATIVA BH
FOREIGN POLICY INITIATIVE BH

European
Policy
Institute
Skopje

Partnerstvom sa Centrom za istraživanje javne uprave (KDZ) iz Beča, WeBER 3.0 je osigurao podršku stručnjaka na nivou Evropske unije, posebno u razvoju metodologije usmjerene na građane za rješavanje pitanja reforme javne uprave na lokalnom nivou.

ZAHVALE

Prva Strategija za reformu javne uprave Bosne i Hercegovine 2023/2024 rezultat je mjesec i po dugog procesa monitoringa, koji se oslanjao na različite tehnike prikupljanja podataka i time doveo do obilja nalaza.

Kao i u prethodnim izdanjima Nacionalnog PAR Monitor izvještaja za 2017/2018, 2019/2020 i 2021/2022. godinu, posebne zahvalnice upućuju se članovima WeBER platforme i Nacionalne radne grupe u Bosni i Hercegovini, kao i drugim akterima u BiH koji su podijelili svoja iskustva kroz intervju, te time u velikoj mjeri doprinijeli sadržaju i kvaliteti ovog izvještaja. Njihova imena neće biti navedena, u skladu s principom anonimnosti.

Na kraju, WeBER 3.0 tim želi zahvaliti svojim glavnim partnerima i saradnicima koji su pružili podršku projektu u istraživačkim i drugim aktivnostima. Posebno se ističu SIGMA (Support for Improvement in Governance and Management – zajednička inicijativa Evropske unije i OECD-a), Regionalna škola za javnu upravu (ReSPA), te Ured koordinatora za reformu javne uprave, kao projektni saradnik.

SAŽETAK

Procjena transparentnosti i uključivosti agende reforme javne uprave (RJU) u ovom izvještaju fokusira se na dva ključna pitanja: 1) participativni razvoj dokumenata planiranja RJU, koji uključuje ne-državne aktere, i 2) uključivanje organizacija civilnog društva (OCD) u rad vladinih mehanizama za koordinaciju i praćenje RJU. Za prvo pitanje, procjena kratko ističe osnovne regulatorne zahtjeve za provođenje konsultacija, te nastavlja s analizom praksi uključivanja eksternih aktera i javnosti u različite faze razvoja politika, na primjeru jednog dokumenta planiranja RJU usvojenog od objave PAR Monitor 2021/2022. Za drugo pitanje, izvještaj ispituje obim i metode uključivanja OCD-a i drugih ne-državnih aktera u koordinaciju i praćenje RJU, kako na političkom, tako i na administrativnom nivou, naglašavajući koliko je takvo uključivanje institucionalizovano i koliko je u praksi značajno. Nalazi ovog izvještaja odnose se na period od objave PAR Monitor 2021/2022, počevši od druge polovine 2022. godine, pa sve do kraja 2024.¹

Bosna i Hercegovina (BiH) je poduzela napore da uključi organizacije civilnog društva (OCD) u proces izrade zakonskih i planskih dokumenata, posebno kroz Povelju o saradnji između Vijeća ministara i OCD-a iz 2017. godine. Ova inicijativa imala je za cilj jačanje transparentnosti, inkluzivnosti i učešća javnosti u procesu kreiranja politika. Međutim, Povelja ne nameće obavezujuće obaveze institucijama da uključuju ne-državne aktere u svim fazama procesa izrade politika. Ministarstvo pravde je uvelo pravila koja zahtijevaju provođenje javnih konsultacija prije finalizacije zakonodavnih prijedloga, pri čemu je učešće javnosti uglavnom ograničeno na eKonsultacije portal. Unatoč ovom okviru, OCD-ima je većinom omogućeno da komentarišu finalne nacрте, umjesto da budu uključeni u ranim fazama razvoja politika..

Ovo ograničeno uključivanje proizlazi iz nedostatka zakonskih obaveza za institucije da uključe OCD-e u proces izrade dokumenata ili rad stručnih komisija. Kao rezultat, donošenje odluka i dalje je pretežno unutrašnji vladin proces, pri čemu su eksterni akteri ograničeni na davanje povratnih informacija o finalizovanim prijedlozima. Jedini primjer angažmana OCD-a u ovom periodu mjerenja bio je putem eKonsultacija za Godišnji plan aktivnosti za 2024. godinu Strategije unapređenja javnog finansijskog upravljanja u BiH, gdje je njihovo učešće ponovo bilo ograničeno na komentarisanje finalnog nacрта.

Dalja analiza struktura reforme javne uprave (RJU) u Bosni i Hercegovini pokazuje da OCD-i nisu uključeni u ključna administrativna i politička tijela za praćenje i

¹ Za 2022, uključeni su samo razvoji koji nisu obuhvaćeni od strane PAR Monitor 2021/2022.

koordinaciju. Ova tijela, koja su odgovorna za nadzor i vođenje procesa reforme, sastavljena su isključivo od predstavnika vlade, uključujući službenike, ministre i zamjenike ministara. Ured koordinatora za reformu javne uprave (PARCO), osnovan 2004. godine, ima centralnu ulogu u koordinaciji reformi, ali formalno ne uključuje OCD-e u svoju strukturu niti aktivnosti, a ni Državna strategija za reformu javne uprave niti Akcioni plan ne predviđaju njihovo uključivanje.

Odsustvo OCD-a iz ovih ključnih tijela odlučivanja ukazuje na nedostatak formalnog priznavanja uloge civilnog društva u procesu reforme. Ovo isključivanje ograničava sposobnost OCD-a da doprinesu ranim fazama razvoja politika i umanjuje ukupnu transparentnost i inkluzivnost reformi. Iako se povremeno može dogoditi neformalno ili ad-hoc učešće, ne postoji strukturisan mehanizam za uključivanje OCD-a u oblikovanje ili nadzor reformi. Kao posljedica, proces reforme javne uprave u BiH je uglavnom vođen od strane vlade, bez vrijednog doprinosa nevladinih aktera, što smanjuje njegovu efikasnost i odgovornost

Zaključno, nedostatak formalnog uključivanja OCD-a u administrativne i političke strukture koordinacije reforme javne uprave u BiH ukazuje na značajan nedostatak u inkluzivnosti i transparentnosti procesa reforme. Za unapređenje upravljanja, ključno je da buduće revizije dokumenata o reformi javne uprave jasno uključe mehanizme za aktivno učešće OCD-a, kako u administrativnim, tako i u političkim tijelima. Uključivanje OCD-a u ove oblasti doprinijelo bi većoj legitimnosti, efikasnosti i ukupnom kvalitetu reformi javne uprave u Bosni i Hercegovini.

SPISAK SKRAĆENICA I AKRONIMA

AP	Akcioni plan
BD	Brčko Distrikt
BiH	Bosna i Hercegovina
OCD	Organizacije civilnog društva
DEI	Direktorat za Europske integracije
EK	Europska komisija
EU	Europska Unija
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine ,
FOI	Freedom of Information
PAR	Public Administration Reform
PARCO	Public Administration Reform Coordinator's Office of BiH
PFM	Public Financial Management
ReSPA	Regional School of Public Administration
RS	Republika Srpska
SFPAR	Strategic Framework for Public Administration Reform
SIGMA	Support for Improvement in Governance and Management
WB	Western Balkans
WeBER3.0	Western Balkan Enablers for Reforming Public Administrations
WG	Working Group

I. WeBER PAR Monitor: Šta pratimo i kako?

I.1 WeBER-ov pristup monitoringu PAR-a

Metodologija Monitoringa reforme javne uprave (PAR) razvijena je 2015–2016. godine, kao dio prvog projekta Western Balkans Enabling Project for Civil Society Monitoring of Public Administration Reform (WeBER). Od samog početka, WeBER je primijenio jasno zasnovan pristup na dokazima, s ciljem povećanja relevantnosti, participacije i kapaciteta organizacija civilnog društva (OCD) u zemljama Zapadnog Balkana da zagovaraju i utiču na oblikovanje i sprovođenje reforme javne uprave. Metodologija PAR Monitora predstavlja jedan od glavnih rezultata projekta, sa ciljem da omogući civilnom društvu praćenje reforme javne uprave zasnovano na dokazima i analizi.

U skladu s fokusom WeBER-a na proces pristupanja zemalja regiona Evropskoj uniji, nakon što su SIGMA principi javne uprave² revidirani 2023. godine, metodologija WeBER PAR Monitora je također preoblikovana 2024. godine. Ova izmjena je izvršena kako bi se preporuke WeBER-a i dalje usmjeravale na reforme usklađene sa standardima EU, te kako bi se vlade u regionu vodile ka uspješnom pristupanju EU i budućem članstvu. Glavne promjene u revidiranoj metodologiji PAR Monitora ukratko su navedene u nastavku.³

² Dostupno na: <https://www.sigmaweb.org/publications/principlesofpublicadministration.htm>.

³ Za detaljne informacije o obuhvatu i procesu revizije metodologije, posjetite: <https://www.par-monitor.org/par-monitor-methodology/>.

Tabela 1: Glavne promjene u PAR Monitor metodologiji

STRUKTURA

- Uvođenje jedinstvenog indikatora za svako područje reforme javne uprave (RJU), podijeljenog na pod-indikatore, koji se dalje sastoje od više elemenata pod-indikatora (specifičnih kriterija koji se procjenjuju.)
- Uvođenje tipova elemenata indikatora, što znači da svaki element ima specifičan fokus na jedan od sljedećih aspekata reforme.:
 - 1) Strategija i politika
 - 2) Zakonodavstvo
 - 3) Institucionalni okvir
 - 4) Praksa u implementaciji, i
 - 5) Rezultati i utjecaj
- Uvođenje skale od 100 bodova, koja omogućava detaljniju procjenu napretka u svakom području reforme javne uprave (RJU)

IZVORI PODATAKA

- Uvođenje intervjua s „ključnim informatorima“, tj. ključnim ne-državnim akterima koji su uključeni i upoznati s procesima. Ovi intervjui služe kao izvor podataka za elemente „Rezultati i utjecaj“, umjesto prethodno sprovedene ankete među organizacijama civilnog društva.
- Korištenje rezultata ankete javnog mnijenja kao izvora podataka za elemente „Rezultati i utjecaj“, uz proširenje njenog obuhvata kako bi dopunila procjenu u svih pet područja reforme javne uprave, osim za „Strategiju za RJU“.
- Uklanjanje ankete među službenicima kao izvora podataka zbog stalnih problema u osiguravanju zadovoljavajuće stope odgovora u administracijama širom regiona.

PAR MONITOR IZVJEŠTAVANJE

- Šest nacionalnih PAR Monitor izvještaja, po jedan za svako područje reforme javne uprave (ukupno 36 za cijeli PAR Monitor), kako bi se omogućila pravovremena objava i zagovaranje rezultata monitoringa, umjesto objavljivanja rezultata 18 mjeseci istraživanja na kraju procesa.
- Šest regionalnih izvještaja o Zapadnom Balkanu, po jedan za svako područje reforme javne uprave (ukupno 6)

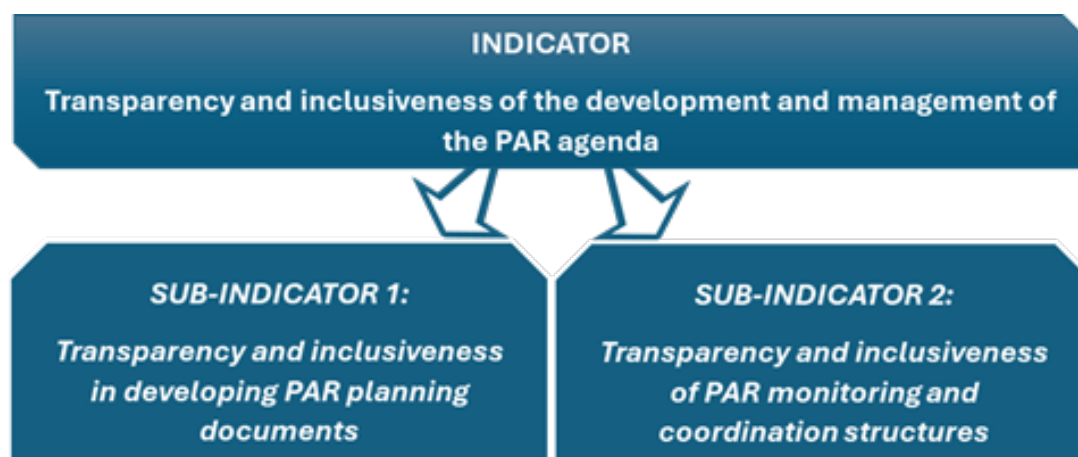
I.2 Zašto i kako WeBER prati područje “Strategija za RJU”

Fokus WeBER-a na razvoj politika i koordinaciju reforme javne uprave (RJU) ključan je iz nekoliko razloga. Dobro razvijen strateški okvir za RJU – jasan okvir planerskih dokumenata koji definišu ciljeve, mjere, aktivnosti i finansiranje – pruža jasan putokaz za reformu načina na koji javne institucije komuniciraju s građanima. Kako bi se proces reforme održao na pravom putu i osigurao značajan napredak, vanjsko praćenje vladinih obaveza u pogledu transparentnosti i uključivosti u ovom području je od suštinske važnosti. Tu ulogu preuzimaju ne-državni akteri, primjenjujući vanjski pritisak na vlade da ispune svoje obaveze i redovno izvještavaju o napretku. Pored toga, omogućavanje učestvovanja ne-državnih aktera u razvoju i praćenju implementacije dokumenata planiranja RJU jača principe transparentnosti i uključivosti – osnovne vrijednosti dobrog upravljanja. Bez ovih principa, nijedna politika, uključujući RJU kao sveobuhvatnu reformu, ne može se efikasno implementirati u korist društva. Osiguravanje angažmana civilnog društva i drugih ne-državnih aktera u procesima razvoja politika i koordinacije RJU stoga nije samo korisno, već je i ključ za odgovornost vlade i dugoročno unapređenje javne uprave.

Praćenje u okviru **Strategije za RJU** zasniva se na jednom SIGMA principu u ovom području:

Princip 1: Usvaja se i uspješno implementira sveobuhvatna, vjerodostojna i održiva agenda reforme javne uprave, koja potiče inovacije i kontinuirano unapređenje.

Ovaj princip se u potpunosti procjenjuje iz perspektive kvalitete uključivanja civilnog društva i javnosti u procese izrade strateških dokumenata RJU, kao i učešća u strukturama za praćenje i koordinaciju koje trebaju osigurati njihovu ciljanu implementaciju. Fokus na inkluzivnost i transparentnost ima za cilj utvrditi u kojoj mjeri se potrebe i stavovi relevantnih aktera konsultuju i uzimaju u obzir prilikom razvoja i implementacije agenda RJU.

Period monitoringa za Strategiju RJU obuhvata događaje od posljednjeg ciklusa PAR Monitora, koji je trajao od januara do novembra 2022. godine. Stoga se ovaj izvještaj prvenstveno fokusira na 2023. i 2024. godinu, kao i na događaje s kraja 2022. koji nisu bili obuhvaćeni prethodnim ciklusom. Iako izvještaj pruža usporedbu nalaza s prethodnim izdanjima PAR Monitora, rezultati za zemlje nisu direktno usporedivi s prethodnim monitoringom zbog promjena u metodologiji.

Prvi pod-indikator fokusira se na postojanje i kvalitet procesa konsultacija u razvoju planerskih dokumenata RJU – zvaničnih strategija/strateških planova, planova/programa, njihovih akcijskih planova ili bilo kojeg drugog tipa dokumenata za planiranje RJU s minimalnim dvogodišnjim periodom implementacije, formalno odobrenih/usvojenih od strane vlade ili parlamenta. Procjenjuje se da li su transparentnost i inkluzivnost u procesu izrade zakonski regulisane, a zatim se analizira praksa provođenja konsultacija – da li su ne-državni akteri uključeni na ranoj fazi, pozvani otvoreno i proaktivno, informisani o svim relevantnim podacima te dobili javno objavljene povratne informacije o svojim doprinosima. Dodatno, ispituje se da li je javnost imala priliku doprinositi nacrtima dokumenata kroz javne debate, te se na kraju procjenjuje percipirani utjecaj konsultacija na transparentnost i inkluzivnost iz perspektive učesnika konsultacija.

Praćenje aspekata zakonodavstva i prakse provodi se kombinovanjem različitih izvora podataka kako bi se osigurala pouzdanost rezultata, uključujući kvalitativnu analizu strateških dokumenata i službene podatke koji su javno dostupni ili pribavljeni od institucija odgovornih za RJU. Za procjenu rezultata i utjecaja, istraživači sprovode intervjue s ključnim informatorima među ne-državnim akterima koji su učestvovali u konsultativnim procesima.

Elementi indikatora koji se procjenjuju prema prvom pod-indikatoru navedeni su u Tabeli 2.

Tabela 2: Elementi indikatora prema pod-indikatoru 1

Element indikatora - broj i naslov	Vrsta
E1.1 Propisi predviđaju transparentnost i inkluzivnost u procesu izrade dokumenata za planiranje RJU	Zakonodavstvo
E1.2 Konsultacije s ne-državnim akterima se provode tokom izrade dokumenata za planiranje RJU	Praksa u implementaciji
E1.3 Pozivi ne-državnim akterima za učešće u konsultacijama su otvoreni	Praksa u implementaciji
E1.4 Nadležne institucije proaktivno osiguravaju uključivanje širokog spektra eksternih aktera u proces	Praksa u implementaciji
E1.5 Nadležne institucije pružaju potpune informacije u pripremi za konsultacije	Praksa u implementaciji
E1.6 Nadležne institucije objavljuju svoje povratne informacije o komentarima primljenim tokom konsultacija.	Praksa u implementaciji
E1.7 Organizuju se javne debate tokom izrade dokumenata za planiranje RJU	Praksa u implementaciji
E1.8 Ključni informatori smatraju da je proces izrade dokumenata za planiranje RJU transparentan i inkluzivan.	Rezultati i utjecaj

Procjena se vrši na uzorku dokumenata za planiranje RJU usvojenih 2023. i 2024. godine, kao i onih usvojenih krajem 2022. godine, nakon završetka perioda monitoringa prethodnog PAR Monitora. Analiza ovog pod-indikatora za Bosnu i Hercegovinu uključuje::

- *Godišnji plan aktivnosti za 2024godinu Strategije unapređenja javnog finansijskog upravljanja u institucijama Bosne i Hercegovine*

Drugi pod-indikator prati učešće civilnog društva u strukturama za koordinaciju i praćenje RJU, kako na političkom, tako i na administrativnom nivou. Fokusira se isključivo na tijela uspostavljena za najopsežniji strateški dokument RJU (npr. strategije RJU). Procjena prvo ispituje da li strateška agenda RJU predviđa učešće civilnog društva u ovim strukturama. Zatim analizira institucionalizaciju ovog učešća – konkretno, format uključivanja OCD-a u administrativna i politička tijela za koordinaciju RJU i da li su procesi izbora otvoreni i konkurentni. Kada je riječ o praksi, pod-indikator procjenjuje redovnost sastanaka uz učešće OCD-a i transparentnost komunikacije o radu tijela za koordinaciju i praćenje RJU. Na kraju, procjenjuje se da li OCD-i mogu smisleno doprinijeti radu ovih tijela, kao pokazatelj ishoda participativnog pristupa koordinaciji i praćenju agenda RJU.

Procjena se zasniva na analizi zvaničnih dokumenata i relevantnih web stranica koje se odnose na organizaciju i funkcionisanje struktura za koordinaciju i praćenje RJU. Za procjenu rezultata i utjecaja, istraživači sprovode intervjue s ključnim informatorima sa predstavnicima civilnog društva koji su članovi ovih tijela ili su prisustvovali njihovim sjednicama kao pozvani učesnici.

Elementi indikatora koji se procjenjuju prema pod-indikatoru 2 navedeni su u Tabeli 3.

Tabela 3: Elementi indikatora prema pod-indikatoru 2

Element indikatora - broj i naslov	Vrsta
E2.1 Učešće civilnog društva u strukturama za praćenje i koordinaciju RJU predviđeno je u PAR agendi	Strategija i politika
E2.2 Format uključivanja OCD-a u administrativne strukture za koordinaciju i praćenje RJU omogućava njihovo redovno i sadržajno učešće	Institucionalni okvir
E2.3 Format uključivanja OCD-a u političke strukture za koordinaciju i praćenje RJU omogućava njihovo redovno i sadržajno učešće	Institucionalni okvir
E2.4 Uključivanje OCD-a ostvaruje se na osnovu otvorenog i konkurentnog procesa	Institucionalni okvir
E2.5 Sastanci struktura za koordinaciju i praćenje RJU održavaju se redovno uz učešće OCD-a	Praksa u implementaciji
E2.6 Rad struktura za koordinaciju i praćenje RJU komunicira se transparentno	Praksa u implementaciji
E2.7 Ključni informatori smatraju da mogu smisleno doprinosti tokom sastanaka struktura za praćenje i koordinaciju	Rezultati i utjecaj

II. TRANSPARENTNOST I INKLUZIVNOST U RAZVOJU I UPRAVLJANJU RJU

Transparentnost i inkluzivnost u razvoju i upravljanju
agendom RJU (score 0-100)

■ Ostvareno ■ Nije ostvareno

II.1 Transparentnost i inkluzivnost u izradi dokumenata za planiranje RJU

Princip 1: Usvaja se i uspješno implementira sveobuhvatna, vjerodostojna i održiva agenda reforme javne uprave, koja podstiče inovacije i kontinuirano unapređenje.

Pod-indikator 1:

Transparentnost i inkluzivnost u razvijanju RJU dokumentacije⁴

Elementi indikatora	Vrsta elementa	Rezultat
E1.1 Propisi predviđaju transparentnost i inkluzivnost u procesu izrade dokumenata za planiranje RJU	Zakonodavstvo	2/5
E1.2 Konsultacije s ne-državnim akterima se provode tokom izrade dokumenata za planiranje RJU	Praksa u implementaciji	0/9
E1.3 Pozivi ne-državnim akterima za učešće u konsultacijama su otvoreni	Praksa u implementaciji	0/8
E1.4 Nadležne institucije proaktivno osiguravaju uključivanje širokog spektra eksternih aktera u proces	Praksa u implementaciji	0/6
E1.5 Nadležne institucije pružaju potpune informacije u pripremi za konsultacije	Praksa u implementaciji	0/9
E1.6 Nadležne institucije objavljuju svoje povratne informacije o komentarima primljenim tokom konsultacija	Praksa u implementaciji	0/9
E1.7 Organiziraju se javne debate tokom izrade dokumenata za planiranje RJU	Praksa u implementaciji	10/10
E1.8 Ključni informatori smatraju da je proces izrade dokumenata za planiranje RJU transparentan i inkluzivan	Rezultati i utjecaji	4/4
Ukupan rezultat za pod-indikator 1		42,5/60

⁴ Kroz prvi pod-indikator prati se sljedeći SIGMA podprincip: Svi relevantni akteri se redovno konsultuju i uključuju u planiranje i praćenje RJU; RJU se efikasno komunicira, a vrijednosti dobre javne uprave se promovišu.

Bosna i Hercegovina ima mehanizme za uključivanje organizacija civilnog društva (OCD) u proces kreiranja politika, kao što je Povelja o saradnji iz 2017. godine. Međutim, ovi mehanizmi nemaju zakonske odredbe koje zahtijevaju rano uključivanje vanjskih aktera, pa je učešće ograničeno na komentarisanje konačnih nacрта dokumenata. Ministarstvo pravde je uspostavilo pravila za konsultacije, uglavnom putem portala eKonsultacije, ali su OCD-i uglavnom isključeni iz ranih faza razvoja politika. Proces konsultacija o planskom dokumentu reforme javne uprave (RJU) za 2024. godinu slijedio je isti obrazac — ispunjeni su zahtjevi za transparentnost, ali je javni doprinos bio minimalan. Ovo ograničava dubinu angažmana i utiče na ukupnu transparentnost politika.

Bosna i Hercegovina (BiH) uspostavila je određene formalne mehanizme za uključivanje organizacija civilnog društva (OCD) i drugih aktera u proces izrade i usvajanja zakonskih i planskih dokumenata. Jedan od ključnih koraka u tom pravcu bilo je potpisivanje Povelje o saradnji između Vijeća ministara BiH i OCD-a u novembru 2017. godine. Ovaj dokument imao je za cilj jačanje institucionalnog okvira za saradnju između vlasti i civilnog društva, naglašavajući značaj transparentnosti, inkluzivnosti i učešća javnosti u kreiranju politika. Međutim, iako Povelja postavlja širok okvir za saradnju, ona ne uvodi pravno obavezujuće odredbe koje bi institucijama nametnule obavezu aktivnog uključivanja nedržavnih aktera tokom čitavog procesa izrade politika.

Ministarstvo pravde BiH, kao glavna institucija odgovorna za razvoj civilnog društva, pokrenulo je inicijative s ciljem stvaranja povoljnijeg okruženja za djelovanje organizacija civilnog društva (OCD). Pravila za konsultacije u izradi propisa, koja je usvojilo Vijeće ministara BiH, definišu osnovne procedure za provođenje javnih konsultacija. Prema tim pravilima, institucije koje izrađuju zakone i druge strateške dokumente obavezne su da provedu javne konsultacije prije finalizacije svojih prijedloga. Međutim, u praksi je učešće javnosti uglavnom ograničeno na portal eKonsultacije, koji predstavlja glavnu online platformu za uključivanje javnosti u zakonodavne procese. Putem ovog portala, OCD-i i drugi zainteresovani akteri najčešće imaju priliku da daju komentare tek na konačnu verziju nacрта dokumenta, umjesto da budu aktivno uključeni u njegovu početnu izradu.

Jedan od ključnih razloga ograničenog učešća nedržavnih aktera jeste činjenica da ne postoji zakonska obaveza za institucije da ih uključe u rane faze izrade zakonodavnih i strateških dokumenata. Iako su javne konsultacije formalno propisane, ne postoji snažan zakonski okvir koji bi obavezao institucije na proaktivno uključivanje organizacija civilnog društva (OCD), stručnjaka i drugih zainteresovanih aktera u radne grupe ili stručne komisije zadužene za izradu politika. Kao rezultat toga, proces donošenja odluka u velikoj mjeri ostaje unutar institucija vlasti, dok vanjski akteri dobijaju priliku da reaguju tek na završne nacрте, umjesto da učestvuju u oblikovanju politika od samog početka.

Odsustvo snažnog participativnog okvira dovelo je do neujednačenog i često površnog angažmana OCD-a u procesu kreiranja politika, čime se smanjuje ukupna transparentnost i inkluzivnost upravljanja u BiH.

Jedini dokument koji se uklapa u metodologiju i koji je usvojen tokom perioda mjerenja jeste Godišnji akcioni plan za 2024. godinu Strategije za unapređenje upravljanja javnim finansijama u institucijama Bosne i Hercegovine. Ovaj dokument se usvaja svake godine, a nedržavni akteri se redovno uključuju u proces njegovog usvajanja. Međutim, njihovo učešće je ograničeno na portal eKonsultacije, gdje mogu dostaviti komentare isključivo na konačnu verziju nacrt dokumenta.

Pregled izvještaja o konsultacijama i zvaničnih podataka nadležnih institucija pokazuje da tokom rane faze izrade planskih dokumenata o reformi javne uprave (RJU), koji su bili važeći u periodu mjerenja, nisu provedene konsultacije s organizacijama civilnog društva i drugim nedržavnim akterima, što je potvrđeno i odgovorom Ministarstva na zahtjev za pristup informacijama. Akcioni plan za 2024. godinu Strategije za unapređenje upravljanja javnim finansijama u institucijama BiH usvojen je kao dio Godišnjeg izvještaja o provedbi Strategije za 2023. godinu. U ranoj fazi njegove izrade nisu održane konsultacije, što znači da konsultacije nisu trajale najmanje 15 dana za dostavljanje pisanih komentara, niti je bilo obezbijedeno najmanje 7 dana za pripremu u slučajevima kada se konsultacije ne provode pisanim putem. Takođe, nijedan radni dokument – poput početnog (inception) ili konceptualnog dokumenta – nije bio objavljen na web-stranici nadležne institucije niti na bilo kojem portalu za javne konsultacije, a nisu objavljeni ni javni pozivi za učešće. Pored toga, nisu održani sastanci licem u lice niti virtuelni sastanci s vanjskim akterima, uključujući učešće u radnim grupama, fokus grupama ili intervjuima.

Pregled je takođe bio usmjeren na procjenu dostupnosti javnih konsultacija za širu javnost u procesu izrade planskih dokumenata o reformi javne uprave (RJU). Proces konsultacija ocjenjivan je na osnovu ključnih zahtjeva koji osiguravaju transparentnost, inkluzivnost i učešće javnosti. Prvi zahtjev bio je da poziv za učešće u javnoj raspravi bude objavljen i na web-stranici institucije nosioca procesa i na relevantnom portalu za online javne konsultacije. U ovom slučaju, konsultacije su održane u periodu od 22.07.2024. do 06.08.2024. godine, a poziv za učešće je potvrđen putem odgovora na zahtjev za pristup informacijama i priloženog izvještaja, čime je javnosti omogućeno da dobije potrebne informacije za uključivanje u proces.

Pored toga, nacrt planskog dokumenta RJU trebao je biti objavljen zajedno s pozivom za učešće. To je zaista učinjeno, budući da je nacrt javno dostupan na portalu eKonsultacije, čime je potvrđeno da je zahtjev ispunjen. Još jedan važan zahtjev bio je da proces konsultacija pruža jasne informacije o načinu na koji javnost može dostaviti komentare i doprinose, bilo putem online portala, e-pošte,

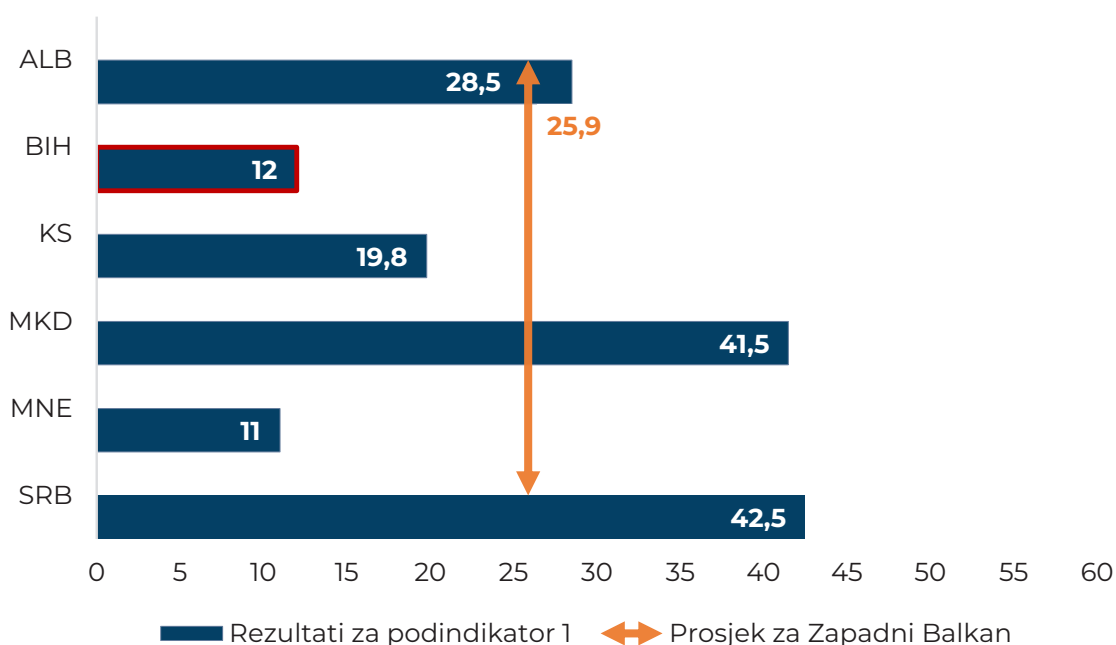
poštom, lično ili kombinacijom ovih metoda, zajedno s relevantnim kontakt detaljima. Pregled je potvrdio da su sve potrebne informacije obezbijedene, uključujući kontakt podatke koordinatora konsultacija, što je omogućilo nesmetano uključivanje javnosti.

Period konsultacija je takođe trebao trajati najmanje 15 dana za dostavljanje pisanih komentara, ili učesnicima je trebalo obezbijediti najmanje 15 dana unaprijed za pripremu prije događaja za javno učešće. Konsultacije za ovaj dokument ispunile su ovaj zahtjev, budući da su trajale od 22.07.2024. do 06.08.2024., pružajući dovoljno vremena za pisane povratne informacije i uključivanje javnosti. Konačno, proces konsultacija zahtijevao je i objavu izvještaja nakon javne rasprave, koji sumira komentare i doprinos javnosti te pruža povratne informacije o tome kako su ti komentari uzeti u obzir. Izvještaj je zaista objavljen nakon perioda konsultacija i sadržavao je potrebne informacije i bio dostupan na portalu eKonsultacije. Zaključno, proces javnih konsultacija za planski dokument RJU ispunio je sve ključne zahtjeve, osiguravajući da bude transparentan, inkluzivan i da omogući smisleno učešće javnosti, iako je to u praksi bilo moguće samo u završnoj fazi konsultacija.

KAKAV JE REZULTAT BOSNE I HERCEGOVINE U ODNOSU NA REGION?

Pod-indikator 1:

Transparentnost i inkluzivnost u izradi planskih dokumenta RJU

II.2 Transparentnost i inkluzivnost struktura za praćenje i koordinaciju RJU

Princip 1: Uspostavljena je sveobuhvatna, kredibilna i održiva agenda reforme javne uprave koja se uspješno implementira, podstičući inovacije i kontinuirano unapređenje.

Pod-indikator 2:

Transparentnost i inkluzivnost struktura za praćenje i koordinaciju RJU⁵

Elementi indikatora	Vrsta elementa	Rezultat
E 2.1 Učešće civilnog društva u strukturama za praćenje i koordinaciju RJU predviđeno je agendom RJU	Strategija i politike	0/2
E 2.2 Oblik uključivanja OCD-a u administrativne strukture za koordinaciju i praćenje RJU omogućava njihovo redovno i suštinsko učešće	Institucionalni okvir	0/3
E 2.3 Oblik uključivanja OCD-a u političke strukture za koordinaciju i praćenje RJU omogućava njihovo redovno i suštinsko učešće	Institucionalni okvir	0/3
E 2.4 Učešće OCD-a ostvaruje se na osnovu otvorenog i konkurentnog procesa	Institucionalni okvir	0/4
E 2.5 Sastanci struktura za koordinaciju i praćenje RJU održavaju se redovno uz učešće OCD-a	Praksa u implementaciji	0/10
E 2.6 Rad struktura za praćenje i koordinaciju RJU komunicira se transparentno	Praksa u implementaciji	5/10
E 2.7 Ključni informanti smatraju da mogu značajno doprinosti tokom sastanaka struktura za praćenje i koordinaciju	Rezultati i utjecaji	0/8
Ukupan rezultat za pod-indikator 2		5/40

⁵ Kroz drugi pod-indikator prati se sljedeći SIGMA podprincip: reforma javne uprave (RJU) se koordinira na političkom i administrativnom nivou; dodjeljuju se dovoljni resursi, a planirane reforme se efikasno implementiraju i prate.

Pregled struktura reforme javne uprave (RJU) u Bosni i Hercegovini pokazuje da OCD-i nisu formalno uključeni u tijela za praćenje i koordinaciju RJU u BiH. Uprkos ključnoj ulozi Ureda koordinatora reforme javne uprave (PARCO) u nadzoru nad procesom reforme, organizaciona struktura definirana u relevantnim dokumentima, poput Pravilnika o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta, ne predviđa učešće OCD-a. Slično tome, Državna strategija reforme javne uprave i Akcioni plan koje razvija PARCO ne spominju OCD-e u tijelima koja donose odluke. Strukture za praćenje i koordinaciju sastavljene su isključivo od državnih službenika, bez formalnih mehanizama za uključivanje OCD-a. Odsustvo učešća civilnog društva ograničava transparentnost i inkluzivnost procesa reforme.

U pregledu struktura reforme javne uprave (RJU) u Bosni i Hercegovini utvrđeno je da su administrativna i politička tijela za praćenje i koordinaciju pretežno sastavljena od predstavnika vlasti, bez izričite odredbe o uključivanju organizacija civilnog društva (OCD). Ured koordinatora reforme javne uprave (PARCO), uspostavljen 2004. godine, ima ključnu ulogu u koordinaciji reformskih napora između Vijeća ministara, entiteta i Vlade Brčko distrikta. Njegova glavna odgovornost je osigurati implementaciju reformi u skladu s procesom evropskih integracija Bosne i Hercegovine. Međutim, uprkos značajnoj ulozi, organizaciona struktura definirana Pravilnikom o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta⁶ ne spominje niti predviđa formalno uključivanje OCD-a. Takođe, Državna strategija reforme javne uprave⁷ i Akcioni plan koji razvija PARCO slično je nejasan po ovom pitanju, navodeći strukture odgovorne za implementaciju RJU, ali ne spominjući nikakav mehanizam za uključivanje OCD-a.

U ovim dokumentima, strukture za praćenje i koordinaciju sastavljene su isključivo od državnih službenika iz različitih administrativnih tijela, kao i političkih zvaničnika poput ministara, zamjenika ministara i sekretara, u zavisnosti od nivoa strukture. Ova tijela su zadužena za nadzor i vođenje reformskog procesa, ali su potpuno sastavljena od predstavnika vlasti. Odsustvo OCD-a u ovim zvaničnim koordinacionim i donosiocima odluka je značajno, jer ukazuje na nedostatak formalnog priznanja uloge civilnog društva u procesu. Ovo isključenje onemogućava OCD-ima da učestvuju u ranim fazama izrade politika i ograničava njihovu sposobnost da utiču na dizajn i implementaciju reformi.

Nalazi sugeriraju da, u trenutku mjerenja, nije postojalo formalno ili izričito uključivanje OCD-a u bilo koju od struktura za praćenje ili koordinaciju na administrativnom ili političkom nivou procesa reforme javne uprave u Bosni i Hercegovini. Učešće OCD-a, iako potencijalno prisutno na neformalnoj ili

⁶ Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta. Dostupno na: <https://tinyurl.com/5xnk4ac6>

⁷ Državna strategija reforme javne uprave i Akcioni plan. Dostupno na: <https://tinyurl.com/5e6zpsrk>

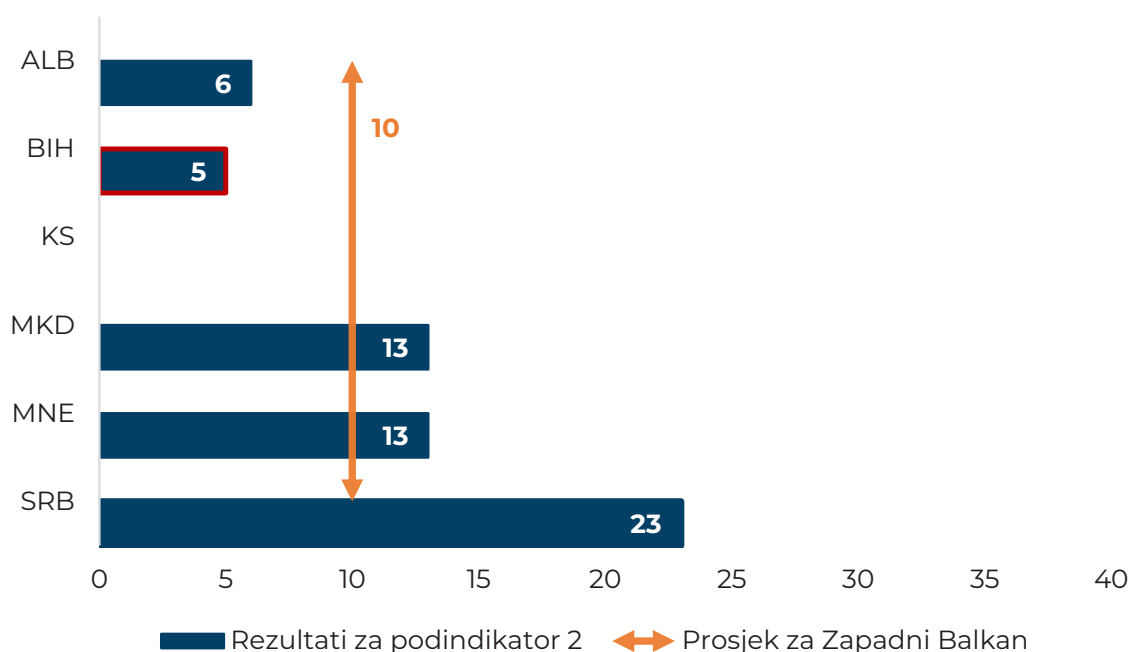
ad-hoc osnovi, nije jasno definirano niti inkorporirano u ključne strukture odgovorne za oblikovanje i nadzor reformi. Kao rezultat toga, proces RJU u Bosni i Hercegovini uglavnom je ograničen na institucije vlasti, što smanjuje njegovu transparentnost i inkluzivnost. Ovo isključenje je problematično jer OCD-i često igraju ključnu ulogu u jačanju odgovornosti i transparentnosti upravljanja, pružajući stručnost i zastupajući interese šire javnosti. Neuključivanjem OCD-a, reformski proces propušta važnu priliku da uključi različite perspektive, što bi moglo osnažiti kako dizajn, tako i implementaciju reformi javne uprave.

Zaključno, nedostatak formalnog uključivanja OCD-a u administrativne i političke strukture za koordinaciju reforme javne uprave u Bosni i Hercegovini ističe značajan jaz u inkluzivnosti reformskog procesa. Ovo isključenje ograničava sposobnost reformskog procesa da koristi vrijedne doprinose nevladinih aktera, smanjujući njegovu efikasnost i odgovornost. Kako bi se unaprijedila transparentnost, inkluzivnost i ukupni kvalitet upravljanja, neophodno je da buduće revizije dokumenata RJU izričito predviđaju mehanizme za aktivno učešće OCD-a u administrativnim i političkim tijelima za praćenje i koordinaciju. Uključivanje civilnog društva u ove ključne oblasti ne bi samo povećalo legitimnost reformi, već bi osiguralo i uravnoteženiji i sveobuhvatniji pristup reformi javne uprave u Bosni i Hercegovini.

KAKAV JE REZULTAT BOSNE I HERCEGOVINE U ODNOSU NA REGION?

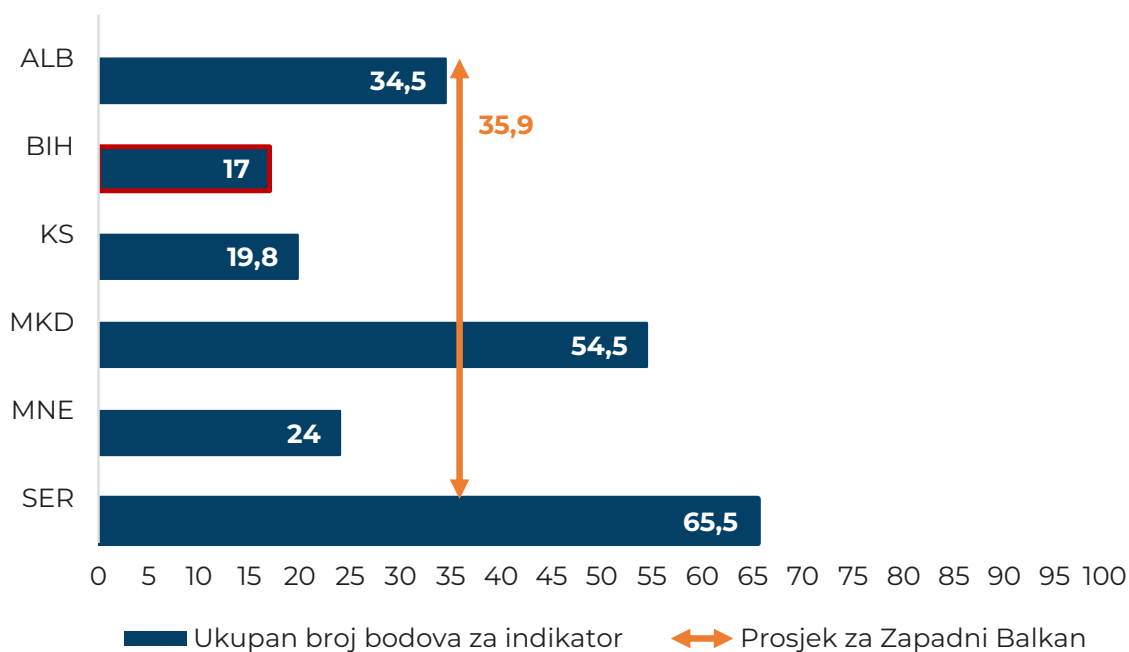
Pod-indikator 2:

Transparentnost i inkluzivnost struktura za PAR praćenje i koordinaciju RJU

UKUPNO POREĐENJE REZULTATA U STRATEGIJI ZA RJU

Indikator: Transparentnost i inkluzivnost u izradi i upravljanju agendum RJU

Izveštaj o regionalnom pregledu za oblast Strategije, sa rezultatima za sve administracije Zapadnog Balkana, dostupan je na: www.par-monitor.org

II.3 Preporuke za Strategiju RJU

II.3.1 PRAĆENJE PREPORUKA IZ PAR MONITOR 2021/2022

Preporuke	Vrsta (kratkoročne/ srednjoročne/ dugoročne) ⁸	Status	Obrazloženje
Institucije bi trebale organizovati konsultacije s OCD-ima što je ranije moguće u procesu izrade dokumenata.	Kratkoročna	Bez poduzetih aktivnosti	
Potrebna je snažna zagovaračka kampanja kako bi se platforma E-Konsultacije koristila u svom punom kapacitetu i kao integralni dio mehanizma u razvoju i usvajanju propisa i politika	Kratkoročna	Bez poduzetih aktivnosti	
Široko oglašene konsultacije, kao i proaktivno uključivanje raznovrsnih grupa zainteresovanih strana u konsultacije, trebale bi postati redovna praksa u institucijama.	Kratkoročna	Bez poduzetih aktivnosti	
Usvojiti novu Strategiju RJU na svim nivoima zajedno s Operativnim planom za RJU, koji osigurava kvalitet, efikasnost, finansijsku održivost, odgovornost i koordinaciju reforme javne uprave.	Dugoročna	Bez poduzetih aktivnosti	
Povećati efikasnost implementacije RJU i sveobuhvatnost praćenja i izvještavanja. Neophodno je ažurirati metodologiju za godišnje izvještavanje o implementaciji RJU kako bi bila u mogućnosti pružiti objektivnije i preciznije podatke, te olakšati i učiniti vidljivijim praćenje RJU kroz provedene mjere i postignute ciljeve na nivou cijele države..	Srednjoročna	Bez poduzetih aktivnosti	
Osigurati finansijsku održivost i efikasnost reformi. PAR fond ne može biti jedini izvor finansiranja reformi. Potrebno je napraviti detaljniju procjenu troškova za svaku mjeru reforme.	Dugoročna	Bez poduzetih aktivnosti	
Unaprijediti efikasnost koordinacionih mehanizama kako bi se omogućila bolja implementacija aktivnosti i ciljeva nove Strategije RJU. Povećati institucionalnu odgovornost za implementaciju RJU na svim nivoima vlasti.	Dugoročna	Bez poduzetih aktivnosti	
Jasno uspostaviti institucionalnu, individualnu i menadžersku odgovornost za RJU. Potrebno je dodatno uključiti sve relevantne aktere u ovaj proces, posebno sektor OCD-a, kao dodatni faktor provjere i verifikacije.	Dugoročna	Bez poduzetih aktivnosti	

⁸ Preporuke za koje se smatra da je vrijeme potrebno za implementaciju do jedne godine označene su kao kratkoročne. Srednjoročne preporuke su one koje se mogu implementirati u periodu od jedne do tri godine. Dugoročne preporuke zahtijevaju više od tri godine za implementaciju..

II.3.2 PREPORUKE IZ IZVJEŠTAJA PAR MONITOR 2024/2025

- **Rano uključivanje OCD-a:** Institucije bi trebale organizovati konsultacije s organizacijama civilnog društva (OCD) što je ranije moguće u procesu izrade dokumenata kako bi se osiguralo njihovo uključivanje od samog početka. (Kratkoročno)
- **Izmjena propisa radi uključivanja nedržavnih aktera u ranim fazama:** Revidirati postojeće propise kako bi se obavezalo uključivanje nedržavnih aktera, uključujući OCD-e i stručnjake, u ranim fazama izrade zakona i planskih dokumenata. Ovo bi osiguralo inkluzivnije kreiranje politika i omogućilo vanjskim akterima da doprinose procesu razvoja od samog početka, povećavajući transparentnost i odgovornost. (Srednjoročno)
- **Maksimalno korištenje platforme E-Konsultacije:** Potrebna je sveobuhvatna zagovaračka kampanja kako bi se platforma *E-Konsultacije* u potpunosti koristila i postala integralni alat u procesu razvoja propisa i politika. (Kratkoročno)
- **Promovisanje širokih i inkluzivnih konsultacija:** Konsultacije trebaju biti široko oglašene, a institucije bi trebale proaktivno uključivati raznovrsne grupe zainteresovanih strana kako bi se osiguralo inkluzivno učešće tokom svih faza izrade politika. (Kratkoročno)
- **Usvajanje sveobuhvatne Strategije RJU:** Nova Strategija reforme javne uprave (RJU) trebala bi biti usvojena na svim nivoima vlasti zajedno s Operativnim planom za RJU, osiguravajući kvalitet, finansijsku održivost, odgovornost i koordinaciju reformskih napora. (Dugoročno)
- **Unapređenje praćenja i izvještavanja RJU:** Metodologija za godišnje izvještavanje o implementaciji RJU treba biti ažurirana kako bi pružala preciznije, objektivnije i sveobuhvatnije podatke o napretku i rezultatima reformi. (Srednjoročno)
- **Osiguranje finansijske održivosti reformi:** PAR fond ne bi trebao biti jedini izvor finansiranja reformi. Potrebna je detaljnija procjena troškova za svaku reformsku mjeru kako bi se osigurala održivost i adekvatni resursi. (Dugoročno)
- **Unapređenje koordinacionih mehanizama:** Ojačati koordinacione mehanizme radi bolje implementacije aktivnosti i ciljeva RJU, uz fokus na povećanje institucionalne odgovornosti za implementaciju reformi na svim nivoima vlasti. (Srednjoročno)
- **Jasno definisanje odgovornosti za RJU:** Jasno utvrditi institucionalnu, individualnu, i menadžersku odgovornost za RJU, uz daljnje uključivanje relevantnih aktera, posebno OCD-a, kao dodatnog mehanizma verifikacije i odgovornosti (srednjoročno)

METODOLOŠKI ANEKS

Za izradu ovog izvještaja za Bosnu i Hercegovinu, korištene su sljedeće istraživačke metode i alati za prikupljanje podataka i izračunavanje vrijednosti elemenata:

- Analiza zvanične dokumentacije, podataka i zvaničnih internet stranica
- Zahtjevi za slobodan pristup informacijama
- Intervjui sa zainteresovanim stranama i ključnim informantima.

Praćenje se u velikoj mjeri oslanjalo na analizu zvaničnih dokumenata dostupnih javno na web-stranicama upravnih tijela i na podatke i informacije koje su u njima sadržane. Međutim, u slučajevima kada podaci nisu bili dostupni, istraživači su slali zahtjeve za besplatan pristup informacijama relevantnim institucijama kako bi pribavili potrebne informacije za dodjeljivanje bodova za pojedine elemente.

Tabela 6. FOI zahtjevi poslani u Bosni i Hercegovini

Organ	Datum slanja zahtjeva	Datum dobijanja odgovora na zahtjev
Ministarstvo finansija i trezora BiH	13.11.2024.	20.11.2024.

Intervjui sa ključnim informantima nisu provedeni. S obzirom na to da tokom konsultacija nije bilo komentara (element 1.8) i da su u administrativnom i političkom nivou struktura za praćenje i koordinaciju RJU uključeni samo predstavnici institucija (element 2.7), ključni informanti nisu mogli biti identifikovani.

SPISAK KORIŠTENIH IZVORA U OVOM IZVJEŠTAJU

Zakonski akti, podzakonski akti i dokumenti javnih politika

Godišnji akcioni plan za 2024. godinu Strategije za unapređenje upravljanja javnim finansijama u institucijama Bosne i Hercegovine. Dostupno na: <https://tinyurl.com/2beamtrt>

Povelja o saradnji između Vijeća ministara BiH i OCD-a. Dostupno na: <https://tinyurl.com/4wt nabje>

Pravila za konsultacije u izradi propisa. Dostupno na: <https://tinyurl.com/3epb5juv>

Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta. Dostupno na: <https://tinyurl.com/5xnk4ac6>

Državna strategija reforme javne uprave i Akcioni plan. Dostupno na: <https://tinyurl.com/5e6zpsrk>

Izvještaji

Ćutahija, H. 2023. *National PAR Monitor 2021/2022 Bosnia and Herzegovina* - <https://tinyurl.com/mnhzddxx>

Stranice

eKonsultacije Portal - <https://ekonsultacije.gov.ba/>

Funded by
the European Union

With funding from
 Austrian
Development
Agency

Ovaj izveštaj je izrađen u okviru projekta “Pokretači civilnog društva na Zapadnom Balkanu za reformisanu javnu upravu – WeBER 3.0”. Projekat WeBER 3.0 sprovode mreža Think for Europe Network (TEN) i Centar za istraživanje javne uprave (KDZ).

WWeBER 3.0 je finansiran od strane Evropske unije i Austrijske razvojne agencije (ADA). Stavovi i mišljenja izneti u ovom dokumentu isključivo su stavovi autora i ne odražavaju nužno stavove Evropske unije niti ADA. Evropska unija, ADA, TEN niti KDZ ne mogu se smatrati odgovornim za navedene stavove.

Za više informacija posetite: www.par-monitor.org